

SA's Leading Past Year

Exam Paper Portal

STUDY

You have Downloaded, yet Another Great Resource to assist you with your Studies 😊

Thank You for Supporting SA Exam Papers

Your Leading Past Year Exam Paper Resource Portal

Visit us @ www.saexampapers.co.za

SA EXAM
PAPERS

basic education

Department:
Basic Education
REPUBLIC OF SOUTH AFRICA

NATIONAL SENIORCERTIFICATE

KEREITEYA12

SESOTHO PUO YA LAPENG (HL)

PAMPIRI YA PELE (P1)

PUDUNGWANA 2018

TATAISO YA HO TSHWAYA

MATSHWAO: 70

Tataiso ena ya ho tshwaya e na le maqephe a 8.

KAROLO YA A: TEKOKUTLWISISO**POTSO YA 1****TEMA YA A**

- 1.1 Obesiti ke boemo boo motho a iphumanang a na le mafura a tlohang tekanyo mmeleng wa hae/ Ha boima ba mmele wa motho bo le hodimo ka dikilokgeramo tse 25-30 ka hodimo ho bophahamo ba mmele wa hae..✓✓ (2)
- 1.2 - Ho ja haholo.
- Ho se ikwetlise.
- Maemo a Theknoloji.
- Lefutso.
- Ho ja dijo/ho nwa dino tse nang le tswekere e ngata.
- Ho se robale hantle bosiu.
- Ho sebetsa ha batswadi ho ba hlokisang nako ya ho pheha.
- Ho ja dijo tse tswakilweng ka dikhemikhale.✓
- Ho ja dijo tsa motlaotutswe kgafetsa.✓ (2)
- [Tshwaya tse pedi feela]**
- 1.3 C/dijo tse rekilweng lebenkeleng. ✓ (1)
- 1.4 Mehlang ya kgale batho ba ne ba iketsetsa dijo ka matsoho a bona ebile di sa tswakwa ka dikhemikhale ha mehlang ena batho ba se ba ja dijo tse entsweng ka metjhini le ho tswakwa ka dikhemikhale. ✓✓ (2)
- [Ha mohlahlobuwa a bontshitse phapano pakeng tsa dijo tsa mehlang ya kgale le tsa mehla ya kajeno, a ikamahantse le seratswana sa bobedi a nepiswe]
- 1.5 Batho ba nonneng ba hloka boitshepo.
Ba rehwa mabitso a ba nyenyefatsang.
Ha ba kgone ho tsitsa dikamanong tsa marato.✓
Ba a tlokwa/kgeswa/kgellwa fatshe.✓ (2)
- [Tshwaya tse pedi feela]**
- 1.6 Ke ho thibela hore lesea le se ke la feptjwa dijo tse ding tse ka le nontshang/ ho thibela mafu a ka bakwang ke monono. ✓✓ (2)
- 1.7 Le bontsha hore ke batho ba bangata ba iphumanang ba na le bothata bona ba monono/Bothata bona bo atile haholo. ✓✓ (2)
- 1.8 Ke hobane ba shebahala ba le baholo ho feta dilemo tsa bona/ ha ba kgone ho tsitsa dikamanong tsa marato. ✓ (1)
- 1.9 Ke mohopolo hobane ho ntse ho na le batho ba nonneng ba ntseng ba ikgantsha ka monono wa bona. ✓✓ (2)
- 1.10 Mafosi/Batho ba bangata ba a ba kgesa. ✓✓ (2)

- 1.11 Le ka atleha. Bareki ba ka imelwa ke theko ya tswekere ebe ba fokotsa tshebediso ya yona.

Kapa

Le ke ke la atleha. Bareki ha ba rata ntho e itseng, ha ho letho le tla ba thibela ho e reka. ✓✓

[Maikutlo a mohlalobuwa a ananelwe] (2)

TEMA YA B

- 1.12 Ke ho ja haholo/ho ja dijo tse mafura haholo/ o ja dijotsa motlaotutswe
Ho dula feela a sa etse letho.
Ho nwa dino tse tshikgunyang. ✓
[Tshwaya e le nngwe feela] (1)
- 1.13 Motho wa 1 o budutse marama.
Melala ya bona e tiisitswe/ba rerile methapo.
Ho thunya mofufutso
Ho tlena ka mahlong. ✓ (1)
[Tshwaya e le nngwe feela]
- 1.14 Ho re bolella hore o kgotsofetse/thabile, o thabetse ho ja dijo tseo a di tshwereng/ o kgotsofetse hoba ha a bone phoso ya ho ja haholo. ✓✓ (2)
- 1.15 Ba sebetsa mosebetsi wa ho lata bakudi ba ba ise bookelong (dipharmediki)/baoki/dingaka. ✓ Dikatiba tseo ba di rwetseng le lempara leo ba jereng motho ka lona mmoho le dijasana tseo ba di apereng di bontsha hore ke dipharmediki. ✓ (2)
- 1.16 Setshwantsho sena se tshehetsa mohopolo wa Tema ya A ka hore temeng eo ho buuwa ka ditlamorao tse bosula tsa monono, mme Tema ya B e hlahisa motho ya nonneng, ya sa kgoneng le ho itsamaisa ka lebaka la monono. ✓✓ (2)
- 1.17 Tjhe ha a e lemohe. Leha a se a sa kgone ho itsamaisa, a bile a iswa sepetlele, o ntse a tshwere bega le senomaphodi letsohong la hae hape o butse molomo ho bontsha hore o ntse a tswela pele ho ja. ✓✓ (2)

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA A: 30

TATAISO YA HO TSHWAYA TEKOKUTLWISISO

- Kaha sepheo e le ho lekola kutlwisiso ya moithuti, mopeleto o fosahetseng le diphoso tsa puo karabong di se ke tsa nkelwa matshwao ntle le ha diphoso tseo di nyotobetsa moelelo/kutlwisiso. (Diphoso di nne di bontshwe)
- Ha mohlahlobuwa a sebedisitse mantswa a tswang puong e nngwe e seng ena a hlahlojwang ho yona, mantswa ao a se natswe, hape a se ke a nkelwa matshwao ha karabo e ntse e na le moelelo o utlwahalang. Leha ho le jwalo haeba lentswe le hlahang puong e nngwe le sebedisitswe temeng ebile le hlahella e le karabo e nepahetseng le fuwe matshwao.
- Bakeng sa potso e bulehileng, mohlahlobuwa a se ke a abelwa matshwao bakeng sa karabo ya E/TJHE kapa KE A DUMELA/HA KE DUMELE. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ho se fanwe ka matshwao bakeng sa NNETE/MAFOSI kapa NTLHA/MOHOPOLO. Lebaka/Tshehetso ke yona e lokelang ho abelwa matshwao.
- Ha karabo e hloka lentswe le le leng empa mohlahlobuwa a fane ka polelo e felletseng, a abelwe matshwao hafeela lentswe le nepahetseng le sehelleltswe mola/qatsohisitswe.
- Ha potso e batla dintlha tse pedi/tharo, mohlahlobuwa yena a fane ka dintlha tse fetang tse boletsweng, ho tshwauwe tse pedi/tharo tse qalang.
- Amohela mantswa a hlahang dipuong tse sebediswang mabatoweng a fapaneng.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka ho botlalo.

KAROLO YA B: KGUTSUFATSO**POTSO YA 2****TEMA YA C**

Inahane pele o bua mantswe ao o tla itshola hamorao ha o a buile ✓ ebe o bua se o halefisitseng ha bohale bo theohile. ✓ Ikwetlise ho fokotsa kgalefo ✓ mme itulele o le mong ho kokobetsa bohale. ✓ Leka ho fumana tharollo ya se o halefisitseng. ✓ mme o ntshe moya o mongata ho feta oo o o hemang. ✓ Batla thuso ho ditsebi tse ka o thusang ho laola kgalefo. ✓

[Mantswe a 62]

Ka sebopeliso sa dintlha

	QOTSO		DINTLHA
1	'Ha motho a halefile ho ba bobebe ho yena ho bua mantswe ao hamorao a tlang ho itshola hore o ne a buelang ke kahoo motho a lokelang ho nahana pele a bua ntho eo a tla ikwahlaya hamorao'.	A	Inahane pele o bua mantswe ao o tla itshola hamorao ha o a buile.
2	'Ha kgalefo e se e kokobetse, ntsha maikutlo a hao ka se o halefisitseng o phodile ntle le ho utluisa batho ba bang bohloko kapa hona ho leka ho ba laola'.	B	Bua se o halefisitseng ha bohale bo theohile.
3	'Boikwetliso bo ka o thusa ho fokotsa kगतello ya maikutlo e lebisang hore motho a halefe. Ikwetlise ka ho tsamaya, ho matha kapa hona ho tola'.	C	Ikwetlise ho fokotsa kgalefo.
4	'Iphe nako ya ho dula o le mong o imamele. Ka ho etsa jwalo o tlo tloha pela se o halefisitseng. Sena se etsa hore o iphe sebaka ya ho kokobetsa bohale ba hao'.	D	Itulele o le mong ho kokobetsa bohale.
5	'O se ke wa tsepamisa maikutlo a hao ho se o halefisitseng empa o leke ho fumana tharollo ya seo o halefisitseng'.	E	Fumana tharollo ya se o halefisitseng.
6	'Ha o halefile, moya oo o o hemang o mongata ho feta moya oo o o ntshang matshwafong. Bohale ke hore nakong eo o iphumanang o halefile haholo, o leke ho ntsha moya o mongata matshwafong ho feta oo o o hemang. Hona ho tla theola bohale ba hao kapele le ho thibela lefu la pelo kapa la kगतello ya madi'.	F	Ntsha moya o mongata ho feta oo o o hemang.
7	'O tlamehile ho batla thuso ho motho ya ka o thusang ho laola bohale ba hao. O ka ya ho moruti, mosebeletsi wa setjhaba kapa motho eo o tlang ho phutholoha ha o bua le yena'.	G	Batla thuso ho ditsebi tse ka o thusang ho laola kgalefo.
			Palo ya mantswe (62).

HO TSHWAYA KGUTSUFATSO:

Ho tshwauwa ha kgutsufatso ho itshetlehile hodima ho kenyeletsa dintlha tse hlokwang ke potso.

- **Kabo ya matshwao:**

- Matshwao a 7 bakeng sa dintlha tse 7 (ntlha e le 1 bakeng sa ntlha ya sehlooho).
- Matshwao a 3 bakeng sa puo
- Matshwao kaofela: 10

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse mantswe a bona:**

- Ha dintlha tse 1–3 di nepahetse: fana ka letshwao le 1
- Ha dintlha tse 4–5 di nepahetse: fana ka matshwao a 2
- Ha dintlha tse 6–7 di nepahetse: fana ka matshwao a 3

- **Kabo ya matshwao a puo ha bahlahlobuwa ba sebedisitse diqotso di le jwalo:**

- Diqotso tse 6–7: se fane ka matshwao bakeng sa puo
- Diqotso tse 1–5: fana ka letshwao le 1 bakeng sa puo

ELA HLOKO:

- **Palo ya mantswe:**

- Batshwayi ba tlameha ho nnetefatsa palo ya mantswe a sebedisitsweng.
- Se ke wa hula matshwao haeba bahlahlobuwa ba sa bontsha palo ya mantswe a sebedisitsweng kapa haeba palo ya mantswe a sebedisitsweng e ngotswe e fosahetse. Ha palo ya mantswe e tlotse moedi o boletsweng, bala ho fihlela moo polelo e fellang teng, mme o se tswela pele ho tshwaya kgutsufatso.

Mohlala

Puo	Polelo/Polelwana			Palo ya mantswe
Sesotho	Ke	a	tsamaya	3

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA B: 10

KAROLO YA C: THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO**TATAISO YA HO TSHWAYA THUTAPUO LE TSHEBEDISO YA PUO****• Mopeleto**

- Dikarabo tsa lentswe le le leng di tshwauwe di nepahetse leha mopeleto o fosahetse, ntle leha phoso eo e nyotobetsa moelelo wa lentswe leo.
- Dikarabo tse ngotsweng ka dipolelo tse felletseng, mopeleto o fosahetseng o se ke wa abelwa dintlha haeba tshebediso ya puo e le yona e hlahlojwang.
- Moo ho hlahlojwang kgutsufatso ya mantswe, karabo e be le matshwao a nepahetseng a puo.
- Dibopeho tsa dipolelo e be tse nepahetseng di be di ngolwe ka dipolelo tse felletseng ho latela ditaello.
- Bakeng sa dipotso tse nang le kgetho, ananela tlhaku e emetseng karabo e nepahetseng kapa karabo e ngotsweng ka botlalo.

POTSO YA 3

- 3.1 A emetse hore ho kenngwe dintho tse risaekelwang ka meqomong eo/Ho ntlafatswa bakeng sa ho sebediswa hape. ✓ (1)
- 3.2 E reretswe batho ba batlang ho iketsetsa tjehelete ka bo bona/ho itshebetsa/ batho ba batlang ho boloka tikoloho e hlwekile. ✓ (1)
- 3.3 E mo susumelletsa hore a batle mokgwa wa ho iketsetsa tjehelete a sa e kope ho motho kapa a sa ikarabelle ho e mong. ✓✓ (2)
- 3.4 A re senolela hore ba thabetse ho etsa seo ba se etsang. ✓Kaofela ha bona ba a bososela. ✓ (2)
- 3.5 Di tshehetsa molaetsa wa hore motho ha a ithophe ho isa dintho tse risaekelwang ho bona, bona ba itatela tsona ha o ba ngolletse kapa ho ba letsetsa mohala/Di tshehetsa molaetsa wa hore ha motho a batla ho ipulela kgwebo, a ka fumana tlhahisoleseding ka tsela e jwang/Molaetsa wa hore ke kgwebo e molaong hobane e hlahisa dintlha tsa moo ba fumanwang teng. ✓✓ (2)
- 3.6 E, batho ba ka kgona ho iketsetsa tjehelete/ba ka kgona le ho hlwekisa tikoloho eo ba phelang ho yona/Ba ka kgona ho theha mesebetsi bakeng sa batho ba sa sebetseng/E ka kgona ho fokotsa mafu ka ho boloka tikoloho e hlwekile.

kapa

Tjhe, tjehelete e fumanwang ka ho risaekelwa e nyane haholo kahoo ha e tswela motho molemo. ✓✓ (2)

(2)
[10]

[Motshwayi a lekodise dikarabo tsa baithuti]

POTSO YA 4

- 4.1 Ke letlapa la ho ngola le ngotsweng palo e itseng.
Mosuwetsana ya supang palo e ngotsweng letlapeng.
Mantswe a ngwana ha a re 'mme Mmisi'. ✓ (1)
[Tshwaya e le nngwe feela]
- 4.2 Bakganni ba makoloi ✓ ba lemoswa hore ba kganne ka lebelo le tlase kaha
ho ka nna yaba ho na le bana ba sekolo ba ka thulwang ke makoloi. ✓ (2)
- 4.3 - Keketehiso e hlahiswa ka tsela ya hore ngwana wa sekolo ya neng a
lokela ho fihla ka nako sekolong, o ile a nkeha ke ditaba tse reng tsamaya
butle, mme a akanya eka di bua le yena athe di reretswe bakganni ba
makoloi.
- E hlahiswa ke taba ya ngwana ya fothotseng letshwao la tsela yaba o ya le
lona sekolong.
- Karabo ya moithuti ha a re: 'Tshwao lena mme Mmisi le itse ke tsamaye
butle'. ✓✓ (2)
- 4.4 - Ha se mantswe ao a lokelang hore a ka a bua ho ngwana wa sekolo
hobane a ka mo holofatsa kelello kapa a diha boitshepo ba hae.
- Ke ho bontsha hore ke mantswe a nahanwang, a sa amoheleng
maamong a matle phedisano. ✓✓ (2)
- 4.5 C/ha o ya o tobane le moo sekolo se leng teng. ✓ (1)
- 4.6 Ha se ntho e amoheleng hobane titjhere ha a tlameha ho fella ngwana
pelo/ ke mantswe thohako ngwaneng. ✓✓ (2)
[10]
[Mohopolo wa sehlooho ke hore titjhere o lokela ho ruta ngwana hore a be le
tsebo e seng hore a mo phoqe]

POTSO YA 5

- 5.1 Ke ho inehela/Ho lahla tshepo/ho tela/ho nyahama. ✓✓ (2)
- 5.2 A sebedisitswe ka sepheo sa ho kgothalletsa batho hore ba iteke ho etsa se
itseng hobane ha ba entse jwalo ba kgona ho thuswa. ✓✓ (2)
- 5.3 Le matlafatsa mohopolo wa hore batho ba hlokang mamello le tiisetso
bophelong ba nyahlatsa seo ba se etsang ba ntse ba siyasiyana ka
bongata/Batho ba bangata ba a nyahama tseleng e isang katlehong. ✓✓ (2)
- 5.4 E, ho a hlokeha, e thusa ho tshehetsa molaetsa wa hore motho a se lebelo
katleho ka letsatsi le le leng empa a be le mamello ho seo a se etsang
kapa
Tjhe ha ho hlokehe, ho a tsebahala hore ka mora ho lema motho o ema
nakwana pele a ka kotula seo a se jetseng. ✓✓ (2)

- 5.5 Ho nepahetse hobane leha o sa atleha kamora ho tiisetsa empa o tla be o fumane tsebo le mahlale a bophelo/Motho o lokela ho ba le mamello hore a kgone ho fumana tsebo le bohlale.

kapa

Ha ho a nepahala. Motho o lokela ho ba le mamello hore a kgone ho tswela pele bophelong. ✓✓

(2)
[10]

MATSHWAO OHLE A KAROLO YA C: 30
MATSHWAO OHLE A PAMPIRI ENA: 70